

KAZALO

---

1 UVOD: URBANIZACIJA NE ZAGOTAVLJA URBANOSTI	7
2 NITI MESTO, NITI PODEŽELJE	13
3 URBANOST KOT NAČIN ŽIVLJENJA	17
4 MESTO KOT NUJA, MESTO KOT IZBIRA	25
5 GENEZA SLOVENSKE PROTIURBANOSTI	31
6 HIŠA Z VRTOM, NA SAMEM	71
7 SUBURBANOST KOT NAČIN ŽIVLJENJA	89
8 SKLEP: ALI SE MESTOM V SLOVENIJI SLABO PIŠE?	117
VIRI	123

SEZNAM SLIK, TABEL, FOTOGRAFIJ IN GRAFOV

SLIKE:

Slika 3.1:	Prva stran članka L. Wirtha v reviji <i>The American Journal of Sociology</i> iz leta 1938	19
Slika 4.1 (a–d):	Družbenodemografske značilnosti priseljenih v prenovljene predele Manchestra	29
Slika 5.1:	Shema železniškega omrežja v Sloveniji leta 1906	41
Sliki 5.2 in 5.3:	Širitev mest v zahodnokapitalističnih družbah	52
Sliki 5.4 in 5.5:	»Omejena« širitev mest v socialističnih družbah	53
Slika 7.1:	Prikaz razmerij ter medsebojnih vplivov med posameznimi dejavniki prostorskega razvoja Slovenije	91
Slika 7.2:	Spremembe v številu prebivalstva (po občinah) v obdobju 1991–2002	92
Slika 7.3:	Spremembe v številu zakoncev z otroki (primerjava Popisov 1991 in 2002)	97

TABELE:

Tabela 5.1:	Težnje v demografskem razvoju poseljenosti Slovenije v obdobju 1971–1986	44
Tabela 5.2:	Skupno število stanovanj, število stanovanj po tipu naselja, vrsti stavbe in številu nadstropij (Popis 2002)	48
Tabela 6.1:	Kako pogosto se v vašem stanovanjskem okolju pojavljajo naslednji moteči pojavi?	76
Tabela 6.2:	V kakšni meri se strinjate ali ne strinjate z naslednjimi trditvami?	80
Tabela 6.3:	Ali se želite preseliti v drugo stanovanje?	82
Tabela 6.4:	Ali se želite preseliti v drugo stanovanjsko okolje?	82
Tabela 6.5:	Kako pomembni bi bili za vašo odločitev, da bi se preselili na podeželje, naslednji razlogi?	85
Tabela 7.1:	Gradnja novih stanovanj v letih 1985, 1990, 1995, 2000, 2001	106
Tabela 8.1:	Prednosti in slabosti razpršenega poselitvenega vzorca Slovenije	119

GRAFI:

Graf 5.1:	Delež urbanega prebivalstva Slovenije v predvojnem obdobju	32
Graf 5.2:	Stopnja rasti urbanega prebivalstva v jugoslovanskih republikah 1950–1990	38
Graf 5.3:	Stopnja rasti urbanega prebivalstva v jugoslovanskih republikah 1950–1990	43
Graf 5.4:	Število zgrajenih stanovanj v mestih in nemestih v obdobju 1900–2000	45
Graf 5.5:	Skupno število zgrajenih stanovanj v samostojno stoječih hišah in večstanovanjskih stavbah v mestih in nemestih po posameznih letih (1900–2002)	46
Graf 5.6:	Skupno število stanovanj v samostojno stoječih hišah in večstanovanjskih stavbah po posameznih letih (1900–2002)	46
Graf 5.7:	Delež stanovanj v prosto stoječih domovih	47
Graf 5.8:	Prikaz podurbanizacije Madžarske s pomočjo določanja razlik med krivuljami	51
Graf 5.9:	Shematski prikaz suburbanega presežka Slovenije	57
Graf 5.10:	Razlike v stopnjah urbanizacije med tremi urbanimi območji	58
Graf 6.1:	Kje bi najraje živeli? (Slovenske bivanjske preference 2004)	72

Graf 6.2:	Slovenske bivanjske preference (2002)	72
Graf 6.3:	Odnos anketirancev do milijonskih mest	73
Graf 6.4:	Katere so za vas najpomembnejše odlike nekega kraja? (Prosim, naštejte za vas pet najpomembnejših odlik)	74
Graf 6.5:	Kako bi najraje stanovali, če bi imeli možnost za to?	78
Graf 6.6:	Bi se odločili za nakup ali gradnjo bivalnega objekta?	79
Graf 6.7:	Katere urbanistične ukrepe bi podprli v Sloveniji?	79
Graf 6.8:	Ali se je po vašem mnenju splošno stanje v središču Ljubljane v zadnjih dveh do treh letih izboljšalo ali poslabšalo?	82
Graf 6.9:	Ali že načrtujete selitev?	83
Graf 6.10:	Koliko časa boste živeli tu, kjer živite sedaj?	84
Graf 6.11:	Pod kakšnimi pogoji bi se bili pripravljeni preseliti v kakšen drug kraj? (Izberite tri od spodaj navedenih razlogov)	85
Graf 7.1:	Zmanjševanje gostote prebivalstva v MOL	93
Graf 7.2:	Gostota prebivalstva v nekaterih evropskih mestih 1993 (št. preb. na km ²)	94
Graf 7.3:	Gostota prebivalstva na km ² - primerjava Slovenije z nekaterimi državami (2002)	95
Graf 7.4:	Predšolski otroci stari med 1–6 let po tipu naselja, popisa 1991 in 2002	96
Graf 7.5:	Družine z dvema otrokoma glede na tip naselja, popisa 1991 in 2002	98
Graf 7.6:	Razmestitev delovnih mest po značilnih skupinah naselij v RS	100
Graf 7.7:	Povečevanje površin trgovskih prostorov v obdobju 1990–2002 (v m ²)	101
Graf 7.8:	Porazdelitev prodajnih površin po posameznih območjih v MOL	102
Graf 7.9:	Spreminjanje števila kinoobiskovalcev Ljubljanskih kinematografov v obdobju od januarja 2001 do februarja 2002	103
Graf 7.10:	Primerjava deleža zasebnih stanovanj po posameznih državah	105
Graf 7.11:	Število registriranih osebnih avtomobilov v tisočih (1970–2006)	108
Graf 7.12:	Razmerje med gostoto prebivalcev (št. preb. na hektar) in porabo goriva na osebo; v MJ (joulih) po posameznih mestih	109
Graf 7.13:	Prikaz prevoženih km z avtomobilom za leto 1986, 1996, 2000 (% lastnikov osebnih avtomobilov)	111
Graf 7.14:	Kakšno prevozno sredstvo običajno uporabljate za prihod na delo (v šolo)?	111
Graf 7.15:	Raba avtomobila po namenu	112
Graf 7.16:	Koliko časa se sedaj običajno vozite v službo in koliko bi se bili najdalj pripravljeni voziti v službo v eno smer, če bi s tem v službi bistveno napredovali ali izboljšali svoje dohodke?	112
Graf 7.17:	Porazdelitev oddaljenosti anketirancev od delovnega mesta (1986, 1996, 2000)	113
Graf 7.18:	Vpliv dohodka na oddaljenost od delovnega mesta	114
FOTOGRAFIJE:		
Fotografiji 5.1 in 5.2:	Berlin – Alexanderplatz in Ljubljana – Trg Republike	36
Fotografiji 5.3 in 5.4:	Kmečka ohcet v Ljubljani	64
Fotografiji 5.5 in 5.6:	Reklamna letaka za turistično promocijo Slovenije iz obdobja 1945-1960	67

UVOD: URBANIZACIJA NE ZAGOTAVLJA URBANOSTI

V zaključnem prizoru televizijske priredbe romana *Buda iz predmestja*¹ ključni junaki na dan splošnih volitev leta 1979 sedijo v neki indijski restavraciji v predmestju Londona. V kotu restavracije se na televizijskem zaslonu pojavi podoba Margaret Thatcher. Karim, glavni literarni junak, ki je azijskega rodu, njegova mati je Angležinja, oče pa Indijec, komentira dogajanje na televiziji: »Nihče ne bo glasoval za to kravo – preveč je predmestna!«. Nakar Eva, ljubica Karimovega očeta Haroona, ob tem ostro odvrne: »Kaj vendar ne živimo v predmestni državi?«

Karimov poskus kritike predmestnega načina življenja, ki ga Eva spretno obrne v samokritiko, sicer najprej izzveni kot *lapsus linguae* glavnega junaka. Vendar kot vemo, ima sleherni jezikovni lapsus sublimni pomen, in ni naključen. V tem primeru lapsus prikrito opozarja na potrebo po redefiniciji mestnega in nemestnega načina življenja. Predmestje, v katerem je odraščal Karim, ni več podoba tradicionalne, konzervativne, homogene in vase zaprte predmestne skupnosti. Nasprotno, Kureishijevo predmestje je kakor Karimova družina kulturni hibrid, mešanica azijskih in evropskih kultur, ostankov hipijev, glam rocka, punka in drugih multikulturnih elementov, ki so londonska predmestja označevali v obdobju od 1970 do 1980. Kljub nespornemu dejstvu, da Karim živi v predmestju velikega mesta, njegova odkrita sovražnost in kritika »tipičnih« predmestnih vrednot ni v skladu z lokacijo njegovega bivanja. To nas napeljuje k pomisleku, da so se na urbanih prostorih zgodili določene transformacije ter premiki v načinu življenja in bivanja, ki jih ne moremo opaziti z golim očesom, temveč kvečjemu z analizo širšega družbenega konteksta. Ker se te spremembe odvijajo zelo počasi, na večjem prostoru, večjemu številu ljudi in ne vključujejo nenadnih korenitih sprememb okolja, temveč nastajajo po delcih in z drobnimi popravki v vsakdanjem življenju spreminjajo način življenja in bivanja, jih Karim sprva niti ne opazi.

---

¹ Hanif Kureishi, *Buda iz predmestja*, 1990.

Karimov lapsus nas pravzaprav opozarja na pomembne spremembe v načinu življenja, ki jih ljudje po večini ne opazijo ali pa so tako očitne in na videz nepomembne, drobne, presplošne, da bi igrale pomembnejšo vlogo v posameznikovi dnevni rutini. Okolje, v katerem Karim živi se je skozi vrsto let v počasnem tempu spreminjalo in postopno pridobilo značilnosti, ki so bile nekoč značilne le za centralna mestna območja oz. mestna središča. Pri tem velja opozoriti, da v navedenem primeru ne gre zgolj za diskusijo o preprostem širjenju oz. razraščanju mesta na območja predmestij in obmestij. Da je problem kompleksnejši in bolj zapleten nas opomni Evino ironično vprašanje, ki meri na širše procese urbanizacije oz. suburbanizacije.² Ko Eva opomni Karima, da živijo v predmestni oz. suburban državi, ne pove le dejstva, da ima Anglija eno najvišjih stopenj urbanizacije na svetu, temveč da socialnoprostorski procesi urbanizacije samoumevno še ne povzročajo tudi kulturnih procesov urbaniziranja (v ang. *urbanism*) oziroma pomestenja.³ V nadaljevanju bomo zato pojem pomestenje zavestno razločevali od pojma urbanizacije, da bi poudarili razliko med procesi, ki so povezani predvsem z naraščanjem urbane populacije, in procesi, ki vzpostavljajo tudi določene družbene povezave. Zgolj naraščanje oz. koncentracija prebivalstva in spremembe v strukturi zaposlitve (deagrarizacija) na določenem območju ne predpostavlja nujno tudi procesov pomestenja, ki pomenijo spremembe v načinu življenja, oblik in kakovosti družbenih odnosov. Šele razširitev družbenih in vedénjskih značilnosti urbanega življenja na način, ki vključuje aktivno participacijo oz. uporabo in izrabo prednosti ter možnosti, ki jih ponuja mesto, pomeni tudi identifikacijsko pomestenje, s katerim nekateri klasiki sociologije označujejo t. i. urbanost oziroma »urbanizem kot način življenja« (Wirth, 1938).

Urbanizacija je dinamičen demografski, socialnoprostorski, komunikativni in kulturni proces, v katerem se nenehno pojavljajo novi elementi, ki spreminjajo razmerja med načinom dela, opravljanjem prostočasnih aktivnosti in načini bivanja. Pri tem ne preseneča, da obstaja vrsta parcialnih razlag urbanizacije z različnimi poudarki. Z urbanizacijo se v splošnem razume razraščanje mest (velikost) in naraščanje (številčnost) mestnega prebivalstva. V takem skopem kontekstu je razumljena zgolj kot »statistično merilo deleža prebivalstva, ki živi v mestih ali naseljih, določenih po različnih političnih, kulturnih ali administrativnih kriterijih« (Jary, Jary 1995: 710). Skladno s tem poudarkom oz. parcialnim razumevanjem so avtorji, kot Lindauer (1970), Ruppert in Schaffer (1973), urbanizacijo pojasnjevali predvsem v smislu širjenja »napredka« oziroma mestnega načina življenja iz izvirnega središča proti periferiji. Kako močno je bila

---

² Urbanizacija v smislu procesa, ki označuje naraščanja urbanega prebivalstva v mestni regiji, vključuje štiri faze urbanizacijskega cikla. Posamezne faze so glede na časovno zaporedje poimenovane: urbanizacija, suburbanizacija, deurbanizacija (ali protieurbanizacija) in reurbanizacija. Spreminjanje razvojnih faz urbanizacije po posameznih obdobjih kaže spremembe v odnosih med mestom in podeželjem, pri čemer se meja urbanega območja nenehno širi (glej Champion, 1997).

³ Pomestenje opredeljujemo kot proces akulturacije pri posamezniku ali skupini glede na spremenjene življenjske in bivanjske razmere v mestu. Več glej v tretjem poglavju.

klasična dihotomija mestno–podeželsko zasidrana v predstavah ljudi med 16. in 19. stoletjem, pojasnjuje Williams (1973). Dihotomija, ki je ponazarjala dva različna družbenokulturna sistema, se je po Williamsovem mnenju ohranila vse do konca druge svetovne vojne. Po drugi svetovni vojni, ko je sledil močan industrializacijski sunek, pa se zaradi oblikovanja vse večjih območij, ki so prevzemala mestne značilnosti in so bila znotraj diferenciarana, vrstijo postopne spremembe v pojmovanju odnosov med mestom in podeželjem.

Opredelitev urbanizacije, ki jo je na začetku osemdesetih podal Berg et al. (1982), nakazuje bistveno večje prepletanje mesta s podeželjem. Urbanizacija po njihovem mnenju obsega koncentracijo ekonomskih in socialnih dejavnosti prebivalstva, prostorsko in funkcijsko povezovanje sosednjih naselij, dekoncentracijo družbenoekonomskih dejavnosti ter zmanjševanje razlik v življenjski ravni med mestnim in podeželskim prebivalstvom. Kljub temu da je v tej opredelitvi ohranjena delitev na mestno in podeželsko prebivalstvo, je povezanost med mesti in podeželjem v ekonomsko razvitih državah že dosegla raven, ko je zaradi podobne organizacije vsakdanjega življenja na vedno širših območjih težje razločiti, kje se končajo meje mesta. V današnjem času lahko torej o urbanizaciji kot razvojnem procesu z naraščanjem urbanega prebivalstva govorimo zgolj še na globalni ravni, v nekaterih ekonomsko razvitih državah z doseženo tranzicijo pa opazamo tudi upadanje stopnje urbanizacije oziroma nelinearnega urbanega razvoja.

Evina dilema o življenju v predmestni družbi nas ob opisu možnih interpretacij urbanizacije zato kar sama napeljuje k vprašanju, kdo so prebivalci urbanih območij, ki potemtakem sploh dejansko živijo urbani način življenja. Ali so to morda samo prebivalci »formalnih« mestnih območij ali pa tudi predmestnih, obmestnih ali celo podeželskih območij? Danes postaja vse bolj očitno, da lokacija bivanja sama po sebi še ne določa dejanske identifikacije oz. dejavne udeležbe prebivalca pri aktivnostih, ki sodijo v urbani način življenja. Procesi »eksplozivne difuzije novih komunikacijskih in transportnih tehnologij« (Martinotti, 1996) in povečana »dostopnost do raznovrstnosti« (Mlinar, 1995) krčijo prostor in s tem relativizirajo učinek oddaljenosti pri opredelitvi pomestenja. Kljub fizični oddaljenosti kraja prebivanja od mestnih središč lahko ljudje torej živijo urbani način življenja. Po drugi strani pa lahko ljudje, ki živijo v mestih, ne izkoriščajo možnosti, ki jih ponuja mesto, ter se odrekajo oz. morda celo prezirajo urbani način življenja, ki jih omejuje in zavira pri samorealizaciji. Kot pojasnujemo v nadaljevanju, gre vse bolj za vprašanje izbire življenjskega stila posameznika in vse manj za prisilo po načinu življenja glede na zatečeno lokacijo bivanja. Pri tem so na urbanih območjih vidne tudi paradoksalne situacije in napetosti med posamezniki in skupnostmi, ki želijo uveljavljati povsem individualni način življenja in bivanja.

Kako napeti so lahko odnosi med posameznimi skupnostmi na območju, kjer prihaja do velikih družbenoprostorskih sprememb, je že konec 19. stoletja prikazal Tönnies (1887). S pojmom *Gemeinschaft* (skupnost) je Tönnies označil homogene skupine, ki si prizadevajo prek lokalnih partikularizmov obdržati obstoječe odnose v prostoru, s pojmom *Gesellschaft* (družba) pa je predstavil heterogene skupine in individualizirane posameznike, ki se skušajo čim bolj prilagoditi novim razmeram. Od konca 19. stoletja, ko je omenjeni sociološki klasik postavljaj izhodišča družbeno-prostorske diferenciacije, je postalo razmerje med kategorijama skupnost in

družba bolj zapleteno in dinamično. Študije mestnih skupnosti in njihov vpliv na posameznikov način življenja so že v prvi polovici dvajsetega stoletja kazale na krepitev odprtih in prehodnih družbeno-prostorskih agregatov, katerih ključna konsenzualna značilnost ni podobnost, temveč različnost njihovih »članov«. V mestih se torej zelo redefinira ali celo loči socialna in prostorska bližina, kar spremeni naravo skupnosti. Potencialni razpon posameznikovih časovno-prostorskih poti se je do danes zaradi krčenja prostora povečal do te mere, da so današnje razprave usmerjene bolj k nevtralnemu razmerju med kategorijama lokalnost in mobilnost, saj ljudje med svojim življenjem živijo oz. delujejo v različnih lokalnih okoljih. Njihova večja prehodnost in »demografska nestabilnost« pa vzbuja neodobravanje posameznikov ali skupin, ki želijo vrnitev h koreninam tradicionalnih, bolj zaprtih in stabilnih skupnosti. Naraščajoč pojav so t. i. ograjene skupnosti (gated communities), ki znotraj urbanih sredin ali z dobrim dostopom do mest uveljavljajo življenje v neotradicionalnih zaprtih skupnostih. Martinotti (1996) poudarja, da so v zadnjem času vse pogostejša iskanja identitete v skupnosti s poudarjanjem »paranoidnih lokalističnih zahtev«. Pri tem dodaja, da bo prostorski razvoj v prihodnosti močno odvisen od zmožnosti različnih institucij pri usklajevanju oziroma omejevanju lokalnih posebnosti – poskusov uveljavljanja lokalnih in zasebnih pred širšimi javnimi interesi. Strassoldo (1992), Mlinar (1995), Hočevar (2000) in nekateri drugi avtorji v zvezi s tem tematizirajo nastajanje »novega lokalizma«, pri čemer se v razmerah visoke mobilnosti sicer ohranjajo nekatere lastnosti skupnosti, vendar na bolj odprt in inkluziven način kot v tradicionalnih lokalnih skupnostih. Primer, ki kaže, kako se tradicionalne lokalne posebnosti, v katerih se izražajo togi in ekskluzivistični pogledi na življenje v skupnosti, skuša ohranjati s prevajanjem v urbanistično načrtovanje, ponazarja koncept »novega urbanizma« (CNU, 1993 in Duany, Plater-Zyberk, Speck, 2001). Gibanje za »novi urbanizem« zagovarja vrnitev k načrtovanju majhnih, podeželskih naselij z nizko gostoto ljudi in vsem udobjem ter infrastrukturnimi pridobitvami, ki jih ponuja sodobni čas.

Novejša koncepta »novega lokalizma« in »novega urbanizma« sta torej diametralno nasprotna, ko skušata reševati sodobno problematiko v razmerju med individualnostjo, lokalnostjo in mobilno družbenostjo. Prvi poudarja odprtost, prehodnost in heterogenost, drugi pa zaprtost, rigidnost in homogenost lokalnih skupnosti. Koncept »novega urbanizma« je poleg socialnega ekskluzivizma sporen predvsem z ekoloških vidikov zaradi ekstenzivnih komunalnih posegov v prostor, ki jih zahteva gradnja naselij z nizko gostoto poselitve in dobro infrastrukturo. Novi lokalizem pa je predstavljen kot vmesna faza na poti do razvoja sodobne skupnosti sicer individualiziranih posameznikov; ta se bo v večji meri zavedala ne le pomena povezanosti navznoter (v skupnost), temveč tudi povezovanja in odvisnosti od zunanjih, širših (družbenih) vplivov – ne samo regionalnih in nacionalnih, temveč tudi globalnih.

Na tem mestu skušamo s primerom Slovenije analizirati, do kakšnih povezav in sodelovanja prihaja v odnosih med skupinami prebivalcev, ki zagovarjajo urbani način življenja in skupinami, ki se bodisi odkrito ali prikrito zavzemajo za »predmestni« oziroma v določenih primerih celo podeželski, ruralen način življenja na urbanih območjih. Vprašanje, kako napeti so odnosi med zagovorniki ene in druge strani, je danes še toliko aktualnejše zaradi intenzivnih procesov

stapljanja mesta s podeželjem in premika nekaterih ustaljenih mestnih aktivnosti (na primer trgovine, proizvodnje) iz mestnega središča na obrobje in še dlje v zaledje. Jasna meja med mestnimi in podeželskimi območji se zato vse bolj izgublja. Zdi se, da lastnosti obeh vključujejo elemente predmestja, kar lahko zaznava vsakdo, tako tudi literarna junakinja Eva iz uvodne zgodbe. Predmestja niso več zgolj tretja kategorija prostorskih območij, za katera je značilen nek poseben in prostorsko zamejen način življenja. S klasičnim razumevanjem urbanizacije kot funkcionalnega in bivanjskega širjenja mest preprosto ne moremo več pojasnjevati današnje družbeno-prostorske dinamike. Vse večja podeželska območja pridobivajo lastnosti, ki so bile prej zgolj značilnosti mest, velja pa tudi obratno.

NITI MESTO, NITI PODEŽELJE

Izginjanje ostre meje med mestom in podeželjem z nastajanjem širokih, vmesnih, suburbanih prostorov, na katerih se danes v Sloveniji odvijajo najbolj dinamične spremembe, zahteva drugačen pogled na urbane prostore kot v preteklosti. Suburbanizacija je eden od vidikov bolj temeljnega procesa prostorske reorganiziranosti družbe, ki spreminja prej ustaljeno naravo prostorske dihotomije: mesto - podeželje. Decentralizacija urbanih sistemov je ena od manifestacij dolgoročnejših procesov deteritorializacije družbenih razmerij nasploh. Administrativna prostorska opredeljenost, kot je geografska zamejenost, obseg dostopnosti v prostoru, velikost in število (stalnih) prebivalcev ipd. zato vedno manj odraža klasične strukturne, funkcijske in simbolne lastnosti mest (Hočevar, 1995). Povečevanje dostopnosti zmanjšuje potrebo po prostorsko agregiranih dejavnostih v centrih mest in razširja možnosti razpršenega bivanja in delovanja v širšem prostorskem obsegu. S tem se načeloma manjša verjetnost središčnosti ali obrobности katerekoli lokacije v prostoru. Demografska posledica je manjša populacijska gostota, ki spreminja vzorce sociabilnosti. Povečevanje dostopnosti pa hkrati, v kombinaciji z razpršenostjo, omogoča nove, »instantno« oblikovane otoke središčnosti. Verjetna posledica je naraščajoča homogenizacija (nerazločljivosti) družbeno-prostorskih entitet. Posledica tega procesa je tudi fenomen oblikovanja suburbanosti - predmestnosti, utrjevanje specifične prostorske entitete z distinktivnim načinom življenja.

Z zgodovinskega vidika so procesi industrializacije pomenili preobrat v razvoju mest in dotedanjem načinu življenja in bivanja. Industrializacija je sprožila proces deagrarnizacije in posledično velike populacijske premike v mesta. Ključna gonilna sila procesov spreminjanja urbanih območij je bil tovarniški sistem z ekonomijo obsega. Hitra rast tovarn, ki so za povečevanje produkcije potrebovale veliko delovne sile, je močno pospešila do tedaj dokaj umirjen proces urbanizacije. V začetnem obdobju industrializacije je urbanizacija pomenila koncentracijo prebivalstva, delovnih mest, stanovanj, infrastrukture in storitev, ki naj bi zagotavljali nemoteno delovanje industrijskih obratov. V obdobju industrializacije se spremeni stara delitev med mestom in vasjo, saj pride do večjih povezav med mestom in zaledjem. Mesta so v obdobju industrializacije prerasla mnoge bližnje vasi (npr. predel Šiške v Ljubljani, kjer je bila nekoč vas s tem imenom), vpliv mesta pa se je poznal tudi na bolj oddaljenih podeželskih

območjih, ki so vsaj delno občutila značilnosti mestnega življenja. Izgradnja železnice Dunaj–Trst je na primer močno vplivala na do tedaj pretežno podeželska območja, ki so ležala ob progi. Delu prebivalstva na teh območjih se je po odprtju proge odločilno spremenil tako način dela kot bivanja.

Zaradi kompleksnosti povezav med urbanim razvojem, družbenoekonomskim dogajanjem, razvojem industrije ter širitvijo infrastrukturnih omrežij je težko podrobneje določiti obseg, potek in vpliv urbanizacije v posamezni družbi. Tudi pri najbolj očitni zvezi med industrializacijo in urbanim razvojem, ki se kaže v bolj ali manj pospešeni rasti mest po vsej Evropi v tem času, je treba opozoriti na razmerja, ki izhajajo iz lokalnih posebnosti oziroma specifičnih družbenozgodovinskih situacij ter kulturnih vzorcev v določeni družbi. Proces urbanizacije, zlasti če ga razumemo parcialno ali zgolj s standardnimi indikatorji, je odvisen od lokalnih dejavnikov, ki lahko zavirajo ali pa podpirajo hitrejšo rast urbanih območij. V naslednjih poglavjih bomo skušali te lokalne dejavnike podrobno predstaviti ob primeru Slovenije, za katero je značilna zelo posebna, tj. počasnejša oblika urbanizacije glede na primerljive države v istem obdobju.

V Sloveniji je v obdobju industrializacije zaradi vrste razlogov v mestih prišlo do počasnejšega oz. manj intenzivnega naraščanja prebivalstva, v primerjavi z bolj razvitimi deli Evrope so bili manj intenzivni tudi procesi industrializacije. Kljub velikim družbenim spremembam, ki jih je vnesla industrializacija, pa v Sloveniji nikoli ni prišlo do oblikovanja zares velikih industrijskih proizvodnih obratov, ki bi vzpostavili še močnejše povezave med mestom in zaledjem. V obdobju industrializacije je Slovensko prebivalstvo na podeželju tudi v vrednotnem pogledu ohranilo določeno zadržanost do mest v smislu bivanjske prakse, kar je vplivalo na specifičnost procesov urbanizacije tudi po drugi svetovni vojni.

V modernih družbah z bolj diverzificirano ekonomsko strukturo je v obdobju po drugi svetovni vojni prevladoval trend metropolizacije, za katerega je značilna najprej faza močne koncentracije prebivalstva in ekonomskih dejavnosti v velikih mestih in posledično postopnega pomestenja prebivalstva, ki mu nato, zaradi prenatrpanosti, ekonomske diverzifikacije in socialne diferenciacije prebivalstva sledi faza širitve mesta v zaledje. Metropolizacija je mišljena kot proces zgoščevanja prebivalstva na centralnih območjih in ekstenzivnega širjenja mesta oz. mestne regije globoko v zaledje. Pri tem prihaja do intenzivnega povezovanja in ekonomske ter socialne soodvisnosti med mestom in ostalimi območji v mestni regiji (tj. predmestji in obmestji). Metropolizirana območja naj bi po nekaterih merilih (Pacione, 2001) vključevala vsaj od 500.000 do 800.000 prebivalcev, ki so povezani v enotno urbano omrežje. Pri trendih metropolizacije je imel pomembno vlogo naraščajoč in vrednotno vedno bolj notranje diferenciran srednji sloj prebivalstva, kar je, skupaj s povečevanjem dostopnosti v prostoru, zelo vplivalo na vzorce suburbanizacije. Velikemu delu te populacije ni ustrezal prostorsko zgoščen način življenja, saj ga je povezoval z nizko kvaliteto in manjšo varnostjo bivanja ter preveliko heterogenostjo populacije. Dohodki so srednjemu sloju omogočali selitve na manj gosto poseljena območja v obliki samostojecih bivališč v bližini mest, bodisi z nakupom ali najemom le-teh. Za našo nadaljnjo razpravo pa je zelo pomembno, da je diferenciacija znotraj srednjega sloja

postopno pripeljala do kristalizacije zelenih bivanjskih in življenjskih stilov. Življenje v mestu je postajala individualna izbira in ne več vnaprej dana nuja.

V Sloveniji je bil zaradi specifičnosti družbene ureditve, manjše razvitosti in drugih posebnosti trend metropolizacije manj izrazit, nadomestil pa ga je koncept policentričnega urbanega razvoja in industrializacije podeželja. Procesom zmanjševanja kmetijske dejavnosti (deagrari-zaciji) ni sledil ustrezen proces intenzivne urbanizacije na območjih večjih slovenskih mest v smislu pomestenja. Kljub začetnim procesom socialistične urbane modernizacije – velikopo-teznim načrtom gradnje večjih urbanih projektov, blokovskih naselij ipd. – slovenski urbani sistem⁴ ni nikoli dosegel visoke stopnje diverzificirane urbanizacije, značilne za zahodne ekonomsko razvite in celo nekatere vzhodnoevropske družbe, temveč je obdobju kratkotrajnega porasta koncentracije ljudi in kapitala na urbaniziranih območjih sledilo umirjanje rasti urbanega prebivalstva in selitev ekonomskih, proizvodnih dejavnosti ter prebivalcev zunaj mestnih območij.

Temeljna razprava bo v nadaljevanju namenjena razsežnostim in vplivom, ki jih ima specifičen potek slovenske urbanizacije na sedANJI način življenja v mestih in drugih naseljih. Poudarjamo, da se ne bomo ukvarjali ne s klasično geografsko ne z urbanološko analizo poteka slovenske urbanizacije, kar je razvidno že iz kratkega in rudimentarnega uvodnega orisa primerjalne urbanizacijske kronologije.⁵ Osredotočili se bomo na vprašanje, ali v Sloveniji obstajajo določeni prenosljivi vzorci življenja in bivanja, ki so nastali v prejšnjih zgodovinskih obdobjih in se v različnih prostorskih strukturah ohranili do danes. Pri tem nas predvsem zanimajo okoliščine tega, kako se ti (pred)moderni elementi odražajo v prostorskih in sociokulturnih spremembah tudi po prehodu v tržno ekonomijo in kakšen je njihov vpliv na sedANJI prostorski razvoj Slovenije. Temeljna vprašanja so: kakšen je odnos Slovencev do življenja v mestu in kakšne urbane spremembe se dogajajo na relaciji mesto–zaledje, do kakšnih povezav in mešanja družbenokulturnih vzorcev prihaja na stičiščih obeh prostorskih enot. Ali v Sloveniji sploh lahko še govorimo o delitvi na podeželska in mestna območja ali je ustrežnejše, da govorimo o enem velikem osrednjem urbanem območju, kjer ljudje naraščajoče podobno živijo in s tem ni več podlage za razmislek o različnih življenjskih stilih glede na območje bivanja? In ne nazadnje, ali v primeru Slovenije sploh lahko govorimo o t. i. urbanosti in urbanizmu kot načinu življenja ter koliko k temu pripomorejo posebnosti v urbanem razvoju Slovenije.

---

⁴ Urbani sistem predstavlja vzorec mest, krajev in drugih pomembnih prostorov, ki so povezani tako, da se kakršna koli večja sprememba prebivalstva, ekonomske vitalnosti, zaposlitve ali dostopa do storitev v enem odraža tudi v drugih prostorih (Pacione, 2003: 111). Povečevanje soodvisnosti med naselji povečuje pomembnost gledanja na državo kot na sistem povezanih urbanih prostorov in ne kot na vrsto neodvisnih posejanih prostorov.

⁵ Za seznanitev s celovitejšimi in posamičnimi geografskimi analizami slovenske urbanizacije so na voljo zelo dobre in natančne študije slovenskih geografov (glej Ravbar, 1989, 1992; Černe, 1989; Klemencič, 2001; Krevs, 1994, 2002).

URBANOST KOT NAČIN ŽIVLJENJA

Mesta so kompleksni, dinamični in pogosto nestabilni družbenoпростorski sistemi. »Prostorski odnosi« so fizični in simbolni temelj družbenih odnosov. Prostorska organizacija zagotavlja temelj družbenim odnosom in hkrati ponuja njihovo refleksijo. Mesta so dober primer na glavo obrnjene ideje, da so resnične stvari lahko tudi zamišljene. Mesta so torej oboje, fizična ter družbena realnost determinirana s strukturnimi odnosi neenakosti in subjektivna ter simbolna izkušnja razločljivosti. Uravnotežena obravnava objektivne fizične realnosti mest, družbenih strukturnih determinant v mestih in subjektivno specifičnih mestnih izkušenj je težavna. Urbanost kot način življenja je med raziskovalci pogosto postavljena v polje t. i. »mehkejše«, celo spekulativne ali skoraj trivialne sociološke obravnave mest. Mnogi med njimi menijo, da gre za derivatno problematiko družbene slojevitosti v prostoru ali, preprosteje, neenakosti, zato je ni smiselno obravnavati samostojno. Tako naj bi način življenja posameznika ali skupine v mestu določale siceršnje zakonitosti družbenega položaja, kot so: dohodek, izobrazba, spol idr. V nasprotju s tem prepričanjem pa skupaj z nekateri drugimi avtorji menimo, da dimenzije vertikalne slojevitosti ne pojasnjujejo nujno celotnega spektra horizontalne različnosti. Urbanost kot način življenja kot kontrast drugačnim, neurbanim načinom življenja je smiselno preučevati kot del vrednotnega sistema posameznika, kot elementa kolektivne identifikacije, kot individualizacije življenjskega stila in kot dejavnika reprodukcije ali spreminjanja fizičnega prostora.

Živeti v (velikem) mestu še ne pomeni živeti ali si želeti mestnega življenja, so pa značilnosti, ki praviloma takšen način življenja označujejo in morebitno ali celo zelo verjetno, če nekdo tam dalj časa živi, vplivajo na človekova ravnanja – morda celo na njegove vrednotne orientacije. Anonimnost, instrumentalnost in atomizacija so posledica višje gostote prebivalstva in dejavnosti, velikosti prostorske enote in heterogenosti populacije v njih. Kolektivne identifikacije v mestih so manj izrazite ali pa delujejo na podlagi povsem drugačnih mehanizmov kot podeželske skupnosti. Lefebvre (1974) vidi urbanost oziroma urbano centralnost kot širok nabor elementov, ki obsegajo visoko pogostost srečevanj, kulturno in etnično raznolikost, umetnost oziroma umetniške artefakte, nepredvidljivost, igrivost, izmenjavo različnih impulzov, občutenje prostora z uporabo vseh čutil. Mesta podobno pojmujeta Bunting in Fillion (2000), ki jih pojasnjujeta kot prostore specifično intenzivne družbene interakcije in izmenjave med tujci. Življenje v mestu

omogoča načrtovane in nenačrtovane, naključne komunikacije in zmanjša stroške interakcij (v času, naporu in denarju). Simmel (1901) pojasnjuje da je mesto območje bolj zadržanih in nekoliko otopelih (tako imenovanih *blasé attitude*), brezčutnih posameznikov, a obenem ugotavlja, da je to bolj posledica nadvse bogatih in raznolikih impulzov, ki jih mesto ponuja na vsakem koraku. Urbanost pojmuje kot družbeno dimenzijo, ki zajema emocije, naključnost ter možnost, kompleksnost in različnost, skratka, soobstoj (navideznih) protislovij na istem prostoru. Skupni imenovalec vseh teh opisov tvori bodisi resnično bodisi zamišljeno mestno oziroma urbano izkušnjo.

Julija leta 1938 je v reviji *The American Journal of Sociology* na štiriindvajsetih straneh izšel članek Urbanost kot način življenja (*Urbanism as a Way of Life*) avtorja Louisa Wirtha, člana čikaške šole urbane sociologije (slika 3.1). Čeprav se idejno močno opira na klasično besedilo Georga Simmla *Velemesto in mentalno življenje* (1902), je bil to nedvoumen pionirski prispevek k sociološkemu razumevanju urbanizma (zgodnjega) 20. stoletja. Pomembni sta tako družbena, časovna in prostorska okoliščina nastanka tega članka kot tudi avtorjeva biografija. Čikago, najhitreje rastoče in razvijajoče se mesto v ZDA, z največjim in po izvoru najbolj heterogenem imigrantskem prilivu, je postalo v tridesetih letih pravi naravni laboratorij za sociološko raziskovanje. Podobnost z velemestno vlogo Berlina ob koncu 19. stoletja in osebno ter profesionalno biografijo Georga Simmla je razvidna. Wirth, kot tudi še nekateri drugi sociologi na čikaški univerzi, je bil nemški emigrant, torej tujec. Bil je Jud, tako kot Simmel, kar je dodatna okoliščina, ki pomaga k razumevanju njegove raziskovalne biografije, osredotočene na strukturo delovanja oz. vzorce obnašanje posameznika, diferenciacijo in formalno integracijo v velikem prostorskem agregatu – mestu.⁶

---

⁶ Znameniti Simmlav esej *Tujec* (1908) je eden od temeljev sociološkega preučevanja oblik interakcij v prostoru in razmerja med fizično, družbeno ter mentalno bližino in oddaljenostjo. Simmel je tujca opredelil kot osebo, ki pride danes in (lahko) ostane jutri, je svoboden v svojem prihajanju, odhajanju in ostajanju. Ta dinamična časovno-prostorska lastnost mu omogoča objektivizacijo opazovanja družbene entitete in delovanja v njej. Tipična Simmlava primera sta trgovec in Jud (pogosto in ne po naključju v isti osebi). Prisotnost fenomena tujca je ključna za reprodukcijo in s tem definicijo urbanosti tudi za Wirtha, tako v zvezi s funkcijo heterogenosti kot tudi z vidika homogenizacije skupin (npr. judovskega geta) v Čikagu.

